

VARUJAN
VOSGANIAN

Cartea
șoaptelor

roman

Ediția a II-a

POLIROM
2012

Sau poate că, în partea ei cea mai profundă, *Cartea șoaptelor* începe cu o altă carte – căci, așa cum oamenii se nasc din oameni, cărțile se nasc din cărți și cresc apoi singure – o carte scrisă cu o mie de ani mai înainte, care se numește *Cartea plângerii*, scrisă de Grigore din Narek. Că o carte era îndreptar de închinare și că plânsul era socotit un leac împotriva vremurilor, adeseori singurul, o dovedește și faptul că ea, o carte a plângerii, era folosită împotriva bolilor, fiind așezată, atunci când nu mai era nimic altceva de făcut, la capătul bolnavilor, pentru a-i vindeca. Faptul că ea se numea *Cartea plângerii*, iar cea de față se numește *Cartea șoaptelor* nu înseamnă că drumul de la plâns la șoaptă a fost unul al vindecărilor. Înseamnă că, pe vremea aceea, oamenii nu pierduseră încă libertatea de a plânge și, în acel elogiu adus de Grigore din Narek divinității, Dumnezeu era încă la îndemână. Între plânsul acela și șoaptele acestea nu înseamnă că se înlocuiește o suferință cu alta, ci e doar diferența dintre plâns și plânsul înăbușit. În secolul nașterii mele, pentru o lacrimă s-a vărsat tot atâta sânge cât, în vremurile acelea, pentru un veac de război.

Atunci, însă, când lucrurile devin limpezi în ce privește cronologiile, atunci când oamenii încep să poarte nume și chipuri și putem deja să găsim casele unde au locuit, străzile pe unde au umblat, să parcurgem cărțile pe care le-au citit, căutând să înțelegem, din colțurile îndoit ale foilor ori din însemnările de pe margini, gândurile lor, ei bine, atunci începe și povestea noastră, în anul 1890, când s-a născut Misak Torlakian, într-un satuc armenesc, Ghiușana, care nu număra mai mult de două sute de suflete, din vilaietul Trabizondei. Trei ani mai târziu, s-a născut la Afion Karahisar bunicul meu, tatăl tatălui meu, Garabet Vosganian. Nu au avut cum să se cunoască în copilăria lor, căci, dacă satucul lui Misak Torlakian era așezat în nord, la câțiva kilometri de mare, Afion Karahisar se afla

spre centrul Anatoliei, or, pe vremea aceea, armenii nu prea călătoreau. Iar copiii cu atât mai puțin, doar ararcori, în orașul cel mai apropiat, așa cum se întâmplase cu bunicul meu după mamă, Setrak Melichian, împreună cu bunica lui, în călătoria mântuitoare la Erzerum. Călătoreau totuși mai departe tinerii care plecau în Europa, să deprindă o meserie, să învețe limbi străine, să-și dezmoștească mințile și să aducă ceva bani acasă, într-o lume încă săracă și biblică, în care munteanul cobora spre câmpie pentru a schimba lână și brânza oilor și caprelor pe făină, fructe sau legume de la lucrătorii câmpului. Așa au ajuns la Craiova Melichienii, verii mai mari ai bunicului Setrak. Neavând unde să se mai întoarcă, după ce satul lor a fost trecut prin foc și sabie, au rămas la Craiova, l-au găsit, cum am mai povestit, pe bunicul Setrak, ucenic de frizer la Odessa, apoi el a găsit-o într-un orfelinat din Alep pe sora lui, Satenig, și a deschis un magazin de coloniale, ale cărui cutii de masline, de cacao ori de cafea, ce mai rămăsese după ce comuniștii i-au confiscat magazinul, le-am mai văzut și eu, înghesuite prin camere și dându-i iluzia că într-o bună zi își va putea reînsufleți afacerea. Bunicul Setrak a cunoscut-o pe bunica mea Sofia, cu care s-a însurat când ea avea doar șaisprezece ani, s-a născut apoi mătușa Maro, bolezată după numele surorii mai mari a bunicului, care se sinucisese aruncându-se în apele Eufratului, și, mai târziu, Elisabeta, mama mea, care apoi l-a născut pe fratele meu Melic, după numele strămoșului legendar al familiei, prințul din Urmia, și, mai apoi, pe mine, Varujan, ceea ce în armeană veche e numele unei păsări care nu există anume, dar, precum zborul, se găsește în fiecare pasăre, iar eu am o fetiță, pe Armine, care înscamnă „armencuța”, și care se va adăuga strămoșilor mei așa cum bunica mea Arshaluis, soția celui alt bunic, Garabet, însemna pe copertile dinauntru ale Bibliei lucrurile cele mai importante

care i se întâmplaseră. Anume incendierea caselor din Pera, fuga pe vapor, peste Bosfor, moartea tatălui ei, Baghdasar Terzian, pe punte, căsătoria mijlocită de părintele Ignadios, nașterea tatălui meu, Bergi. Apoi n-a mai scris nimic, socotind că nu va mai trăi de ajuns ca să aibă timp să mai uite din ce i se întâmplase. Despre bunica Arsaluis e destul să evoc două lucruri: blândețea cu care așeza pe masă pâinea și *vospabur*, ciorba de linte, precum și liniștea și lumina pe care le răspândea în jur atunci când se pleptăna.

Strabunicul meu, Krikor Vosganian, părea în poze un om sever, cu mustați groase și răsucite și ochelari rotunzi, cu ramă neagră. Fusese funcționar, avea un scris frumos și, socotind după înfățișare și după lanțugul care îi atârna din buzunar, ducea o viață rânduită. Uneori purta fes, așa cum eu, strănepotul lui, port în Europa pălărie. Pe bunicul meu Garabet nu l-am văzut niciodată, nici măcar în poze, cu fes. Purta pălărie, destul de modernă pentru anii '20, pardesiu lung cu gulerul ridicat. E hazliu să te gândești la bunicii tăi ca la doi tineri, bunica, o mignonă plinuță, cu ochii verzi, luminoși și părul lung, ondulat, lăsat pe spate într-o mișcare gingașă, cu mâini pufoase și gropițe la rădăcina degetelor, atunci când le arcuia pentru a-și arăta inelele. Iar bunicul, pe jumătate grav, pe jumătate romantic, un june-prim de care bunica s-a îndrăgostit fără leac pentru toți cei patruzeci și cinci de ani pe care aveau să-i trăiască împreună. Bunicul s-a dus la părintele Ignadios din Galați, acesta a scos lista reactualizată cu grijă la fiecare început de an, din care tăia cu o linie groasă numele deja rezolvate, adăugându-le pe cele noi, dar nu la coada listei, ci, după criteriile doar de el știute, cam pe acolo unde socotea el nimerit. Astfel încât bunica se afla în capul listei de fete de măritat alcătuită de părintele Ignadios. Iar bunicul, care credea, ca orice bărbat în puterea vârstei, că i se cuvine totul,

adica să infrunte lista încă de la primul loc, l-a luat ca petitor pe fratele lui mai mare, David, și au pornit amândoi spre casa lui Heghine Terzian, unde erau două fete, amândouă frumoase, dar numai una, bunica Arșaluis, la vârsta măritişului. Bunicul a cumpărat o cutie de bomboane, legată cu fundă, și un buchet mare de flori pe care îl ducea fratele lui mai mare, David. Vazându-l pe fereastră și crezând că mirele este David, iar nu Garabet, care l-a plăcut la înfățișare, viitoarea mea bunică Arșaluis s-a ascuns în cameră și n-a mai vrut să iasă de acolo. Decât după îndelungi rugăminți și după ce au încredințat-o că pretendentul e chiar Garabet. Care a plăcut-o la rândul său încât totul părea să se petreacă după placul părintelui Ignadios. Numai că la scurt timp după aceea, bunicul meu a dispărut și zvonurile spuneau că plecase peste Dunăre, la Silistra, unde avea o iubită. Ceea ce s-a dovedit adevărat. Bunica Arșaluis, pe cât de nemăritată, pe atât de neconsolată, a căzut bolnavă și nici sărurile, nici frecțiile cu odicolon pe la tâmpile nu-i fură de vreun folos. Atâta doar că bunicul, trecând iute peste Dunărea înghețată, se dusec la Silistra ca să-și vadă iubită bulgaroaică, dar și ca să-și ia pentru totdeauna rămas-bun de la ea. Când s-a întors, bunica mea, cu nările roșii de la săruri și răspândind în jur un puternic miros de odicolon, și-a venit în fire numai-decât, și-a aranjat părul în fugă pe scări și a sărit de gâtul logodnicului ei. Iar preotul Ignadios, prezent la nuntă, și-a scos lista și, după o observare atentă, a inclus-o, pe tăcute și plin de mulțumire, în șirul candidatelor la pirostrii, pe mătușa Armenuhi, sora bunicii mele.

Când privesc acum, de la vârsta pe care o avea bunica mea când m-am născut, amintirea bunicilor la vârsta bătrâneții începe să se estompeze. Și asta mai ales pentru că bunicul Garabet a fost cât se poate de priceput în a-și păstra amintirile despre sine. Înțelegând, cu firea lui de artist, că povestea

vieții oricărui om e alcătuită doar în parte din ceea ce trăiește în timp real, restul, în părți egale, fiind alcătuit din lucrurile de care îți amintești, din lucrurile pe care le speri și din cele de care te temi, bunicul și-a alcătuit o viață paralelă, compusă din fotografii, numeroase la vârsta tinereții, mai puține la vârsta maturității și mai deloc la bătrânețe. Nu va lăsați înșelați de faptul că în *Cartea șoaptelor* se vorbește de bătrânii copilăriei mele. Garabet Vosganian, unul dintre eroii acestei cărți nu este, în ciuda vârstei sale, un om bătrân. Pe măsură ce eu am crescut, bunicii au început să întinerească. Acum, bunica e o adolescentă frumoasă, cu degetele lipicioase de la zeama strugurilor și cu ochii pierduți în apusul oferit de malul asiatic al Bosforului, iar bunicul este tânărul care traversează călare Dunărea înghețată, venind de la Silistra, pentru a o cere pe bunica în căsătorie, cu mama ei Heghine și sora Armenuhi, cea din urmă lipsind încă din lista părintelui Ignadios, strămtorate în căsuța lor de la Galați unde, pe lângă lipsa strugurilor și alunelor prăjite de acasă, mai era deosebit și faptul că peste ape, ale fluviului și nu ale mării, soarele nu cobora, ci se ridica.

Iar câteva rânduri mai încolo, bunicul meu Garabet va fi doar un copil. Astfel, pe măsură ce paginile acestei cărți se scriu, se răsfoiesc, iar eu înaintez în vârstă, bunicii mei întinerez, iar eu voi fi bătrân și îi voi legăna, ne vom naște și vom muri împreună.

Misak Torlakian, în schimb, nu s-a preocupat de propria viață, ba chiar a disprețuit-o. A fost mai credincios viselor sale decât stărilor de luciditate. Era lipsit de farmec, un om scund și robust, cu ochii negri și părul așijderea, pe deasupra și creț, ceea ce nu ajuta deloc figurii sale corolate să se deschidă. Era stângaci și, de aceea, chiar și în momentele cele mai insufletitoare, rămânea tăcut. Nici nu se putea găsi un însoțitor mai diferit și de aceea mai nimerit pentru generalul Dro. Mai diferit, e limpede de ce.

Nimerit, căci viața lui Misak Torlakian, aspră și fără întoarcere, era dispusă să meargă până în pânzele albe pe urma fantasmelor lui Drastamat Kanayan. Greoi și exaltat în tăcerea sa, Misak Torlakian avea, așadar, îndârjirea și neînduplecarea unui justițiar sau, cum se va scrie în biografiile sale din motive pe care le vom afla, neînduplecarea unui armean „Nemesis”.

Misak Torlakian avea cinci ani atunci când, în timpul domniei lui Abdul Hamid, au fost declanșate primele masacre din Imperiul Otoman. Începute în Trabizonda, au continuat în vilaietele locuite de armeni, atingând apogeul în sud, către Adana. Trabizonda era pe atunci un oraș de câteva zeci de mii de locuitori de diverse origini, de la turci, circazieni, kurzi și azeri, până la greci, georgieni și armeni. Orașul pulsa în jurul portului de unde se răsărau spre cartierele marginase, inclusiv cele locuite de creștini, străzi drepte, case fără curți, cu pereți drepti, albi și acoperișuri plate. Vestile umblau repede și de cele mai multe ori erau legate de viața portului, de cei care veneau ori plecau pe mare. Așa cum s-a întâmplat atunci când Bahri Pașa, valiul din Van, a poposit în Trabizonda, în drum spre Constantinopol, fiind rechemat din post la insistențele puterilor străine ce reclamasera în numeroase rânduri atrocitățile comise împotriva armenilor. Se socotea cam la o mie numărul celor uciși din ordinul său și la peste cinci mii numărul celor care își lasaseră casele și avutul și fugiseră, de frica represaliilor, unde văzuseră cu ochii. Vestit, așadar, pentru cruzimea revărsată asupra armenilor, valiul a fost primit în portul Trabizondei de populația musulmană ca un adevărat erou și purtat în aclamații până în centrul orașului. Poate că micul Misak, de mână cu unchiul său, Manuk Aslanian, era atunci pe străzi, amestecat în mulțimea tăcută a armenilor care priveau cu îngrijorare trecerea triumfală a lui Bahri Pașa.